

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктору філологічних наук, професору,
професору кафедри полоністики
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Корольову Ігорю Руслановичу

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора, професора
кафедри англійської філології і філософії мови Київського національного
лінгвістичного університету
Потапенка Сергія Івановича
про дисертацію Каптюрова Андрія Андрійовича «Глобалізований концепт
CIVIL SOCIETY в англomовному медіадискурсі: когнітивно-аксіологічний
аспект»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки

Актуальність теми дисертаційної роботи. Помітною тенденцією суспільного розвитку сьогодення вважають поляризацію як конкуруюче бачення спільного блага, що організовує дискурсивні відношення. Поляризація постає не просто як емпіричне явище, а як частина конфігурації влади/знання, що визначає, як дискурси зображають соціальні проблеми, які суб'єкти мають право висловлюватися і які інтерпретації отримують домінування. Усвідомлювана передусім як опозиція між «ми» та «вони» (Van Leeuwen), поляризація забезпечує продуктивну перспективу для дослідження того, як соціальні групи конструюють себе й інших (Van Dijk, Wodak), і слугує плідним підґрунтям для вивчення репрезентації громадянського суспільства в англomовному медіадискурсі, засвідчуючи безперечну актуальність рецензованої праці.

Об'єкт, предмет, мета й завдання, матеріал і методи дисертаційного дослідження. Запорукою успіху будь-якого дослідження є його методологічна виваженість, і в цьому сенсі робота Каптюрова Андрія може вважатися зразком органічної взаємодії задіяних методологічних параметрів. Почнемо з об'єкта

дослідження, яким є глобалізований концепт CIVIL SOCIETY, вербалізований засобами англomовного медіадискурсу. Предметом наукового пошуку дисертанта постає когнітивно-аксіологічний аспект вербалізації концепту CIVIL SOCIETY в англomовному медіадискурсі. Вказані об'єкт і предмет дослідження підпорядковані меті роботи, яка полягає у побудові комплексної лінгвокогнітивної моделі репрезентації концепту CIVIL SOCIETY в англomовному медіадискурсі. Задля реалізації цієї мети автор сформулював низку завдань, які сукупно визначають зміст і логіку його наукового пошуку. За матеріал дослідження слугує корпус із 507 статей, опублікованих у період з 2018 по 2024 рік провідними англomовними онлайн-виданнями. Мета й завдання дослідження визначили застосування комплексної міждисциплінарної методики дослідження, що інтегрує інструментарій різних видів аналізу: концептуального, метафоричного, контекстуального, наративного, аксіологічного в сув'язі з дискурсивно-історичним підходом, що розвивається в межах критичного дискурс-аналізу.

Обґрунтованість наукових положень і висновків дисертації, на мій погляд, забезпечена вже згаданим вище поєднанням методологічних підходів. Важливо, що дисертант опрацював достатню кількість джерел з обраної проблематики. Серед них знаходимо праці як провідних учених України та світу, так і розробки молодих і перспективних фахівців, які іноді здатні запропонувати свіжий і неочікуваний погляд на той чи інший аспект досліджуваного в дисертації об'єкта. Список теоретичних робіт налічує 217 найменувань, серед яких 24 довідкових джерела.

Наукова новизна, теоретичне та практичне значення здобутих результатів. Робота виконана у межах дослідницького підходу, який можна назвати пост-концептним, що у вітчизняній когнітивній лінгвістиці йде на зміну кільком десятиріччям «концептоманії», за якої концепт був єдиним і виключним об'єктом досліджень. Концептоманія зайшла в глухий кут, будучи не в змозі дати визначення концептів, відповісти на питання про критерії їх виокремлення й цілі опису їх різноманіття. Пост-концептний поворот в українських

лінгвокогнітивних дослідженнях розвивається у двох напрямках: розщеплення концептів на більш елементарні складники і їх втіленні в різноманітних типах дискурсу.

Дослідження в руслі пост-концептного повороту дозволило авторові запропонувати кілька новел. Передусім було виокремлено «глобалізований концепт» як когнітивно-дискурсивну одиницю з трьома диференційними ознаками: однотипне відтворення в медіадискурсах різних країн; стабільність базових когнітивних складників концепту в англомовних дискурсах усіх країн; вербалізація одними й тими самими засобами в різних варіантах англійської мови.

У межах пост-концептного підходу робота наблизилася до осмислення досліджуваного концепту як складника більш загальних ментальних структур, що представляють поляризаційні відношення, адже в дисертації неодноразово вказується на зв'язок громадянського суспільства з соціальним конфліктом (сс. 92, 93, 130) та на внутрішню конфліктність досліджуваного концепту (с. 138). Більше того, зазначається, що саме соціальна поляризація призводить до того, що організації, які утворюють громадянське суспільство, схильні вступати в протиборство (с. 131).

На входження досліджуваного концепту до більш загальних ментальних структур, що представляють поляризацію, вказує задіяне в роботі протиставлення Протагоніста (CIVIL SOCIETY) й Антагоніста (STATE / GOVERNMENT / BUSINESS), а також наявність складників ДІЯ й МЕТА, які характеризують діяльність учасників будь-якої ситуації. Про належність концепту CIVIL SOCIETY до більш загальних ментальних структур також свідчить той факт, що базові одиниці його йменування – *community, group, organization, union, charity, association, foundation* (с. 101), *activist* і *protester* (с. 105) – можуть бути застосовані для позначення учасників будь-яких суспільних груп, а не лише тих, що належать до громадянського суспільства. На цьому тлі допомога Жертві постає як причина протистояння Протагоніста й Антагоніста.

У руслі узагальненої моделі, що відтворює поляризацію, в роботі доведена типовість метафори конфлікту, в якому громадянське суспільство бере участь. Справедливо стверджується, що такі метафори драматизують соціальне протистояння, підкреслюють його напруженість, динамічність і здатність до поширення.

На досліджуваний концепт як складних більш загальних ментальних структур також вказує його зарахування до категорії «соціальний світ» (с. 64), з одного боку, та до одного з ключових аспектів і атрибутів демократичної й цивілізованої держави (с. 55), з іншого.

Дисертант отримав нові дані завдяки поєднанню пост-концептного повороту з критичним дискурс-аналізом, що забезпечило подвійний ракурс дослідження: соціальний, який виявляє в тексті владні й ідеологічні механізми, і когнітивний, що розкриває задіяні концептуальні структури. У руслі дискурс-аналізу вперше встановлено, що оцінне представлення концепту CIVIL SOCIETY реалізується через стратегії прямої лексичної оцінки, квантифікації засудження, балансування полюсів «добре :: погано», ідеологічного маркування й «боротьби ярликів». Крім того, виявлено, що типовим засобом формування оцінки, яка ґрунтується на метафорі, є апеляція до прецедентних текстів за допомогою конотонімів, що щозначають певне явище чи ситуацію в аксіологічному ракурсі. У дисертації переконливо доведено, що конотоніми активізують фонові знання аудиторії і створюють атмосферу інтелектуальної бесіди між журналістом і реципієнтами.

Наукове значення результатів дисертації полягає у взаємопроникненні теоретичних і практичних результатів дослідження. Його прикладне значення виявляється в тому, що отримані здобутки можуть бути використані в подальших дослідженнях у галузі дискурс-аналізу, медіа- та політичної лінгвістики, під час викладання курсів з лінгвістики тексту, дискурсології, когнітивної лінгвістики, стилістики англійської мови на всіх рівнях вищої освіти, а також для розробки тренінгів з медіаграмотності

Повнота викладу здобутих результатів. Під час роботи над дисертацією Каптюров Андрій оприлюднив 8 публікацій, серед яких 3 - у фахових виданнях України категорії «Б», 1 - в іноземному збірнику, який входить до міжнародної наукометричної бази SCOPUS, 4 публікації апробаційного характеру.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами перевірки дисертації Каптюрова Андрія на наявність ознак академічної недоброчесності виявлено, що всі посилання на першоджерела є коректними (як для текстових, так і для ілюстративних запозичень), не виявлено навмисного спотворення, що дає підстави для висновку про відсутність порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення дисертаційної праці, обговорення яких сприятиме глибшому розумінню провідних підходів сучасної лінгвістики, стосуються тлумачення базових понять роботи, а саме дискурсу, концепту, наративу, а також окремих термінів.

1. В аспекті загального визначення дискурсу дисертант стверджує, що це поняття залишається термінологічно дискусійним, зважаючи на його багатогранність і відсутність узгодженого методологічного підходу (с. 29). Наведене визначення видається розпливчатим, а тому хотілося б почути, яку з проаналізованих в роботі дефініцій дисертант вважає найбільш прийнятною у руслі всього дослідження, або можливо, хоче запропонувати своє власне тлумачення. Не зовсім чітким видається задіяне в роботі визначення медійного дискурсу, який розглядається як особливий вид комунікації, що поєднує в собі як лінгвістичні, так і соціокультурні, прагматичні та когнітивні особливості (с. 86). Вважаю, що наведене тлумачення може бути застосоване до пояснення будь-якого різновиду дискурсу, зокрема академічного (с. 87) та наукового (с. 89), які згадуються в дисертації. Робота лише б виграла, якби автор вказав на властивості медійного дискурсу, які відрізняють його від усіх інших різновидів.

2. Кілька питань стосуються задіяного в роботі концептуального аналізу. Передусім хотілося б почути авторське бачення концепту загалом і концепту CIVIL SOCIETY зокрема, що дозволило б уникнути численних тлумачень,

розкиданих по роботі. Бажано звести до однієї дефініції різноманітні характеристики концепту як ментального утворення (с. 36), одиниці ментальної репрезентації (с. 38), узагальненої ментальної одиниці (с. 40), складного багатовимірною феномену (с. 40). Важливо також пояснити критерії виокремлення різних концептів, які згадуються в роботі: SOCIAL STATE, POLICY (с. 62), УРЯД (с. 92), ELITE, BUSINESS (с. 111). Щодо власне концепту CIVIL SOCIETY бажано розтлумачити причини його одночасного розуміння як явища (с. 48), сфери (с. 56), простору (с. 59), комунікативного простору між державою та людьми (с. 87), когнітивної моделі соціальної ситуації (с. 91), а також як конструкта різного роду: дискурсивного (с. 34), соціополітичного (с. 47), динамічного й ідеологічно маркованого (с. 88), наративного (с. 140). Пояснення також потребує написання назви концепту то малими літерами української мови (напр., концепт громадянського суспільства, с. 36), то великими буквами англійської мови (напр., CIVIL SOCIETY).

Не впевнений щодо доцільності застосування драматичного трикутника Стівена Карпмана (с. 93). На мій погляд, він порушує гармонію сучасної когнітивної лінгвістики, оскільки був запропонований задовго (Karpman, 1968) до виникнення лінгвокогнітивного підходу.

3. На мою думку, необхідно впорядкувати різні тлумачення наративу, якими рясніє рецензована праця. Потребують пояснення межі розуміння цього терміна в роботі: як смислового наповнення концепту (с. 41); як принципу структурування людського пізнання та комунікації, що існує в усіх без винятку сферах людського самовираження (с. 41); як уявлення про навколишній світ, створеного за допомогою вербальних, візуальних або мультимедійних засобів, мета яких полягає у побудові й конструюванні реальності (с. 42); як фундаментального способу пізнання (с. 145); як структурно зорієнтованого наратологічного аналізу (150).

Бажано пояснити, яким чином з наведеними визначеннями співвідноситься політичний наратив, який також вважається «стратегічним» (с. 147), і з яким із наведених тверджень пов'язане тлумачення про наративний характер медіатекстів

про громадянське суспільство (с. 189). Бажано також розкрити відмінності між наративним втіленням, наративними механізмами і наративними стратегіями (140).

4. Додаткового обґрунтування потребують окремі поняття і терміни. По-перше, бажано уточнити лінгвістичний статус одиниці *civil society*, що іменується як словосполучення (с. 75), вербалізатор (с. 91), номінація (с. 91), мовна одиниця (с. 91). По-друге, необхідно аргументувати зарахування *BBC* і *The Guardian* до суто національних медіа і агентів вторинної інтерпретації. З одного боку, *BBC* характеризує себе як провідного світового мовника (*The BBC is the world's leading public service broadcaster*, див. <https://www.bbc.co.uk/aboutthebbc>). З іншого боку, *The Guardian* має британський, американський, австралійський, європейський і міжнародний електронні варіанти, що як на мене, свідчить про глокалізаційний статус цього видання. По-третє, слід пояснити значення і авторство термінів «новинні репортажі» (с. 150) і «інтроспективні / інтровертивні аналітичні статті» (с. 164), а також розуміння терміну «лінгвістичні засоби» (сс. 27, 35, 72) в руслі його відмінності від одиниць «мовні засоби» та «лінгвальні засоби». Насамкінець, сумнівним видається термінопоняття «медійна картина світу» (с. 169). Задля його обґрунтування я б рекомендував зосередитися на його відмінності від концептуальної й мовної картин світу, адже для нашого світогляду не стільки важливо, яким чином він формується, скільки те, чим він наповнений. Наприклад, українські діти успішно збагачували свою картину світу знаннями про крокодилів і слонів, а також інших екзотичних тварин ще у домедійні часи.

Міркування, висловлені вище, не ставлять під сумнів результати та висновки, отримані автором рецензованої праці, а лише свідчать про існуючі проблеми когнітивної лінгвістики й дискурс-аналізу, пропонуючи можливі шляхи удосконалення запропонованої методології дослідження й відкриваючи перспективи для подальших розвідок.

Загальні висновки щодо дисертаційної роботи. Аналіз тексту дисертації Каптюрова Андрія Андрійовича на тему «Глобалізований концепт CIVIL

Зважаючи на актуальність, наукову новизну й обґрунтованість сформульованих у дисертації положень, убачаючи перспективи застосування як отриманих теоретичних результатів, так і практичних здобутків дослідження, вважаю, що робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – Каптюров Андрій Андрійович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології та філософії мови
Київського національного
лінгвістичного університету

Власноручний підпис
Сергій ПОТАПЕНКО
завіряю: ст. інспектор ВК

